

Сравнителен анализ на българската и хърватската фразеографска традиция

Емилия Недкова, Ана Васунг

Abstract: A Comparative Analysis of the Bulgarian and Croatian Phraseographical Tradition.

This comparative study of the Bulgarian and Croatian phraseographical tradition aims to outline the development of phraseology and phraseography in Bulgaria and Croatia.

Key words: *Bulgarian, Croatian, phraseological dictionaries, phraseography, tradition*

ВЪВЕДЕНИЕ

Тенденцията за обособяване на фразеологията като самостоятелен дял на езикознанието, без да се възприема като частна научна дисциплина, подчинена на лексикологията (вж. Калдиева – Захаријева 2013:15), предполага неизбежно разграничаване и на свързаната с тях приложна езиковедска дейност. И ако преди тя традиционно е обобщавана като лексикография, в последните десетилетия с основание се въвежда едно важно уточнение: лексикографията е с практическа насоченост към изследването на лексикалния пласт на езика, а когато се отнася до изследването му откъм фразеологичен състав, по-точно наименование е фразеография.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Интересът към изучаване на същността и функциите на фразеологичните единици като специфичен вид езикови единици в наше време е силно повишен. Затова и необходимостта от по-пълното и по-подробно фразеографско описание на фразеологичния състав на отделните езици придобива още по-голяма значимост за всяка една национална наука.

Целта на настоящото изследване е, посредством осъществяването на сравнителен анализ на фразеографската традиция в България и Хърватия, да се проследи развитието на фразеологията и фразеографията в тези две славянски страни. В по-конкретен смисъл това изисква да се съпоставят основните български и хърватски фразеологични речници, като се потърсят както общите черти, така и различията в начина им на конструиране.

1. Един кратък исторически преглед на фактите показва, че развоят на фразеологията в България започва по-рано, от 50-те години на 20-ти век, и е силно повлиян от развойните тенденции в руската (тогава съветска) фразеологична наука, като големият брой използвани и до днес научни термини са възприети от нея.

Началото на сътрудничеството в областта на фразеологията между българската и руската (съветската) наука е ознаменувано от посещението на акад. В. Виноградов в БАН и СУ „Кл. Охридски“ през 1951г. В резултат българските учени проф. Ст. Стойков и проф. Л. Андрейчин за първи път обръщат специално внимание на фразеологичните единици в своите учебници по български език. Ст. Стойков прави разграничение между свободни словосъчетания и фразеологични съчетания, които нарича идиоми, а Л. Андрейчин първи въвежда терминът фразеологична единица (= ФЕ) в българската наука.

Заедно с появата на първите теоретични трудове по фразеология започва и работата по първия български фразеологичен речник и българско-руски фразеологичен речник, която продължава повече от 20 години. Тук е редно да се спомене, че фразеологичното богатство на българския език под една или друга форма е било включвано и в най-различни общи сборници и речници преди появата на самата научна дисциплина фразеология (вж. ФРБЕ 1974/75 : 7). Най-важният от тях е безспорно речникът на Н. Геров (*Речник на българския език 1895-1908*) в 4

тома. От съдържащите се в него 60 000 единици около 4100 са ФЕ (вж. Бояджиев 2002:346).

Преди първия специализиран фразеологичен речник са издадени два двуезични: *Немско-български фразеологичен речник* (Ж. Николова – Гълъбова 1958) и *Българско-немски фразеологичен речник* (Ж. Николова – Гълъбова, К. Гълъбов 1968) и един *Диференциален фразеологичен руско-български речник* (К. Панчев 1955). Те обаче тълкуват същността на ФЕ твърде широко и включват голям брой единици, които от съвременна гледна точка не могат да бъдат окачествени като ФЕ.

Първият български фразеологичен речник – *Фразеологичен речник на българския език 1974/75* (=ФРБЕ) е изработен в БАН, а негови автори са К. Ничева, С. Спасова – Михайлова и Кр. Чолакова. В предговора на речника е представена теоретична част, в която се извеждат критериите, съобразно които е събран и организиран фразеологичният материал в него.

Възприетата теоретична база е съобразена с т.нар. „тясно“, т.е. семантично, схващане за ФЕ. Изворови за българските ФЕ са произведения на художествената литература, фолклора, диалектите и устната реч (общо 13 000 ФЕ). Тъй като начинът, по който е структуриран и организиран речникът, е показателен за българската фразеографска традиция, ще му отделим специално място в изложението по-нататък.

По-късно през 1993г. една от авторките на речника (К. Ничева) издава *Нов фразеологичен речник на българския език*, който допълва с още 4000 ФЕ двутомния речник на БАН.

Паралелно с първия български фразеологичен речник излиза и *Българско-руски фразеологичен речник* на М. Леонидова и А. Кошелев (1974).

Според К. Ничева 1987:7 след появата на тези речници започва да се говори за българска фразеологична школа.

Междувременно излизат от печат и три ценни монографии: на В. Кювлиева-Мишайкова „Фразеологизмите в българския език“ 1986 и „Устойчивите сравнения в българския език“ (с речник) 1986; на К. Ничева „Българска фразеология“ 1987, които изясняват теоретичната база и фундаменталните за теорията на фразеологията в България въпроси.

След 90-те години на 20-ти век се появяват и редица нови едноезични и двуезични фразеологични речници, най-важните измежду които са: *Английско-български фразеологичен речник* (Р. Ракаджиев, Л. Илиева 1995), *Малък фразеологичен речник на българския език* (В. Въртов 1998), *Фразеологичен речник на българския език* (М. Ничева 2002), *Фразеологичен френско-български речник* (А. Бойчева, Б. Николов, Х. Хачикян 2008), *Фразеологичен синонимен речник* (Д. Шурбанова 2006), *Речник на устойчивите сравнения- български, руски, английски, немски, френски* (Р. Холанди 2008), *Библията в езика ни, речник на фразеологизмите с библейски произход* (В. Въртов 2002).

2. В Хърватия фразеологията започва да се развива след 70-те години на 20-ти в., като нейното начало на практика поставя трудът на А. Менац „О структури frazeologizama“ (1971). Разбира се, до този момент ФЕ са били включвани и в някои общи хърватски речници като например: големия *Академичен речник на хърватския или сръбския език* (1880-1976) и *Речник на хърватския език на Броз-Ивекович* (1891) - *Akademijin rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880-1976), *Rječnik hrvatskoga jezika* (1891).

Първият двуезичен фразеологичен речник е *Руско-хърватски или сръбски фразеологичен речник* (1979/1980) - под редакцията на А. Менац. Важен за развитието на фразеологията и фразеографията, както и за формирането на хърватската фразеологична школа е и фразеологичният речник на хърватския или сръбския език на Йосип Матешич (1982) - *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga*

jezika (=FRHSJ 1982).Той съдържа 12 000 ФЕ и до днес е най-подробният едноезичен фразеологичен речник в Хърватия.

По-късно излиза от печат редица малки двуезични и триезични фразеологични речници под редакцията на А. Менац (застъпени са предимно западноевропейските и някои славянски езици). След разпадането на СФРЮ първият самостоятелен хърватски фразеологичен речник е отпечатан през 2003 (с автор А. Менац, Ж. Финк-Арсовски и Р. Вентурин). Той съдържа над 2500 ФЕ, които не са включени в споменатия речник на Й. Матешич, ексцерпирани главно от творчеството на съвременните хърватски писатели след 1990г.

Първият речник, в който е включен и българският език (освен други осем славянски езици) е Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema (автор Ж. Финк-Арсовски 2006 и съавтори за всеки език).

Важно е да се отбележи, че в Хърватия е добре изследвана и представена и диалектната фразеология в редица монографии с речници: Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj (М. Менац-Михали 2005); Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima (Й. Матешич, М. Менац-Михалич, 2008); Frazeologija splitskog govora s rječnicima (М. Менац-Михалич, А. Менац 2011).

През 2014г. излиза ново допълнено издание на фразеологичния речник на А. Менац, Ж. Финк-Арсовски и Р. Вентурин (от 2003). На 800 страници са представени около 4000 ФЕ, като са включени и новите образувания, закрепени в хърватския език, определяни като фразеологични иновации.

В речника специално се обръща внимание на многозначните ФЕ, а също и на ФЕ омоними, които са несъмнено по-рядко явление в езика за разлика от омонимията при лексикалните единици.

3. Направеният преглед на богатата и разнообразна фразеологична продукция в България и Хърватия за повече от половин век убеждава в плодотворното единение на езиковедската теория и практика, когато теоретичните постановки и практическите достижения взаимно се допълват и спомагат за изграждането на стабилна фундаментална база за бъдещо развитие на фразеологията и фразеографията. Независимо от някои несъществени разминавания или спорни моменти в теоретичните постановки и схващания на съвременния етап, българската и хърватската фразеологични школи като цяло се придържат към т.нар. „ясно“, - т.е. семантично, схващане за фразеологията (вж. Недкова 2003:13-20; Васунг 2015:12-23).

С оглед на това в българската наука основната единица на фразеологията е прието да се нарича” фразеологизъм/ фразеологична единица”, а в хърватската се предпочита терминът „фразема“ (в БЕ този термин се използва с по-различно значение – вж. Недкова 2003:16).

Извън разликите от теоретичен характер по-съществените установени различия засягат начина, по който са организирани фразеологичните речници в двете страни. За да изпълнат различните принципи на структуриране на събрания фразеологичен материал, ще направим сравнителен анализ на първите български и хърватски речници/, споменатите вече ФРБЕ 1974/75 и FRHSJ 1982, а както е известно по-късните следват тази установена традиция (Васунг 2005: 10).

В първия български фразеологичен речник ФЕ са подредени по азбучен ред според първата дума на съчетанието (напр. *букова глава; обирам си крушите* и т.н.), а в края на речника се дава и списък на ФЕ съобразно съставлящите ги компоненти). Според авторките на българския речник, този принцип, който те възприемат за класически, е най-правилният за подреждането на ФЕ (ФРБЕ 1974/75:7). И наистина, такава структуриране на речника е оправдано първо, защото ФЕ е самостоятелна езикова единица, а не отделна дума, и второ, тъй като обект на речника е фразеологизмът, а не думата. Формалното разделяне на компонентите на ФЕ само би нарушило нейната цялост (и структурна, и семантична). За разлика от

принципите, залегнали в българските речници, хърватската школа (както и тези в повечето други славянски страни) представя ФЕ по ключови думи – нейни компоненти, без значение кое е поредното им място в нея (срв. *bukova glava* (вж. *glava*); *možeš kamenom dobaciti* (*kamen* или *dobaciti*)).

Подреждането по ключови думи изисква спазването на следния порядък: ако ФЕ съдържа компонент съществително име, то да представлява ключова дума; ако ФЕ не съдържа компонент съществително име, то като ключова дума да се посочва последователно прилагателното име, наречието, глаголът, числителното име или местоимението (вж. Hrvatski frazeološki rječnik 2003:8).

Според авторите (Менац, Финк, Вентурин) такъв морфологичен принцип на подреждането на ФЕ е по-уместен, защото улеснява ползвателя на речника и му помага по-бързо да се ориентира в него.

Важна отличителна особеност на ФРБЕ 1974/75 от своя страна, е че се посочва принадлежността на ФЕ към определен стил посредством стилова бележка (диал., простор., жарг. и др.) и съответния стилистичен маркер (ирон., подигр., неодобр. и др.).

Такова уточнение в речника дава много полезна допълнителна информация за ФЕ – най-вече за по-особените случаи – диалектни, редки, архаични изрази.

В хърватските речници рядко се посочват такива маркери, а във FRHSJ 1982 са отбелязани специално само ироничните ФЕ.

И още една важна специфика на ФРБЕ 1974/75. В него се посочват изворите на някои по-редки ФЕ – народни обичаи, вярвания, Библия, фолклор или художествена литература. Тази информация е особено ценна, когато се търси етимологията на дадена ФЕ, нейната националнокултурна специфика. Към българските ФЕ в речника са посочени и техните варианти или синоними, което дава още една допълнителна представа за употребата им.

И в българския, и в хърватския речник се привеждат примери за функционирането на ФЕ (след тълкуване на значението им) от художествената литература. В случая с FRHSJ 1982 такива примери спомагат да се разграничат ФЕ в творчеството на хърватските и сръбските писатели.

Като цяло можем да обобщим, че ФРБЕ 1974/75 е по-обемна, дава повече информация за употребата, значението и стиловата специализация на ФЕ. Той е организиран по принципно различен начин от хърватските речници: ФЕ в него са подредени по азбучен ред съобразно първата дума от съчетанието.

По-късните български фразеологични речници следват тази установена традиция и са изградени на същия принцип.

Новите хърватски речници, от своя страна, продължават традицията на FRHSJ 1982, като тяхна положителна особеност е включването и на редица нови единици. Отчитайки фреквенцията на ФЕ като важен критерий за посочването им в речник, същевременно се стига до изключване на остарелите фразеологични съчетания от тях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеният сравнителен анализ на фразеографската традиция в България и Хърватия убеждава в устойчивостта на принципите, отстоявани от българската и хърватската фразеологични школи.

Създадената от тях внушителна по обем и качество продукция отговаря на съвременните научни изисквания за интегрален анализ на езика, в частност на фразеологичния му състав, и неговото фразеографско представяне (вж. Божилова 2013:751-755).

Такива усилия са оправдани и с оглед на стремежа за пълноценно приобщаване на българския и хърватския език и култура към европейското езиково и

цивилизационно пространство в условията на осъзнаване на националнокултурната идентичност чрез националния език.

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Божилова 2013: Божилова, М.В.: Българска лексикография том 1. Акад. изд. „Проф. М. Дринов“. БАН. София. 2013.

[2]. Бояджиев 2002:Бояджиев, Т. Българска лексикология. Изд. къща „Анубис“. София,2002.

[3]. Васунг 2014: Васунг, А. Bugarski I hrvatski priložni frazemi s prostornim I vremenskim značenjem, doktorski rad . Zagreb, 2014.

[4]. Калдиева-Захаријева 2013: Калдиева-Захаријева, Ст. Българска фразеология, т. 2, Акад. изд. „Проф. М. Дринов“. БАН. София. 2013.

[5]. Недкова 2003: Недкова, Е. Фразеологично богатство в творчеството на А. Константинов. Изд. ЛЕНИ-АН. Русе, 2013.

РЕЧНИЦИ

[6]. ФРБЕ 1974/75: Фразеологичен речник на българския език К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. т. I/II БАН. С., 1974/75 .

[7]. FRHSJ 1982: Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. J. Matešić, Zagreb, 1982.

[8]. Hrvatski frazeološki rječnik 2003: Menac,A., Fink- Arsovski, Z., Venturin ,R., Zagreb,2003.

За контакти:

доц. д-р Емилия Недкова, Катедра *Български език, литература и изкуство*, РУ"А.Кънчев", E-mail: prevned@abv.bg

гл. ас. д-р Ана Васунг, *Философски факултет, Загребски университет*, E-mail: ana.vasung@gmail.com